

»Kriminalna politika« v »družbeni samozaščiti«*

(ali družbena samozaščita v kriminalni politiki)

Dr. Janez Pečar, višji znanstveni sodelavec, Inštitut za kriminologijo v Ljubljani

Nekateri dogodki zadnjih let so pri nas spodbudili široko zasnovano in politično pripravljeno gibanje za splošni ljudski odpor. Hkrati so nastajale tudi predstave o družbeni samozaščiti (njihove zarodke zasledimo že kmalu po IV. plenumu CK ZKJ). Z njo naj bi se misel o pritegovovanju množic za boj z zunanjim nadlegovalcem prenesla tudi na notranje razmere in zoper vse, kar je za družbo moteče. Po skoraj petih letih smo prišli do jasnejših konceptov, kaj je samozaščita, kaj je njeno delovno področje, zoper koga ali kaj je naravnana njena akcija, in predvsem, kakšni so njeni cilji.

Ker je gibanje za »družbeno samozaščito« nastalo v določenih družbenih strukturah, ki najbrž niso imele dosti teoretičnih izkušenj v boju s kriminaliteto in podobnimi družbi škodljivimi pojavili ali pa morda niso pozname prakse boja v preteklosti, se zdi, da se veliko vprašanj zachenja spoznavati znova. Hkrati pa se kaže, da se marsikaj, kar je zraslo na domačih tleh in bilo ugotovljeno po jugoslovanskih izkušnjah, ne uveljavlja toliko, kolikor bi bilo zaželeno in smotorno.

Zato je namen članka načeti predvsem razmišlanje o uporabnosti doslej spoznanega tudi v samozaščitnem gibanju, opozoriti na nekatere dosežke dosedanje kriminalne politike pri pojavih zunaj politične sfere in priti do ugotovitev, koristnih za preprečevanje družbi škodljivih pojavov kot predvsem strokovni dejavnosti, ki jo še kako lahko podpirajo tudi družbenopolitična prizadevanja.

I. VPLIVI NA KRIMINALNO POLITIKO

1. Kriminalna politika in družbene razmere

Kriminalna politika obsega v bistvu vsa načrtna prizadevanja družbe pri zatiranju kriminalitete. To vsebuje najrazličnejše ukrepe represivne, preprečevalne, kurativne, socialnopedagoške, zdravstvene in ne nazadnje tudi gospodarske in politične narave, katerih namen je omejevati obseg in naraščanje družbi škodljivih pojavov, odstranjevati posledice teh pojavov, še preden so nastale, in onemogočiti okoliščine, v katerih lahko nastajajo.

* Pisec je nekaj misli iz tega sestavka uporabil pri svojem prispevku na VII. mednarodnem kriminološkem kongresu v Beogradu (17.—22. 9. 1973).

Za izpolnjevanje nalog kriminalne politike, ki so pogosto tudi sestavina družbene ureditve ali pa vsaj notranje politike, skrbe nekatere državne pa tudi nedržavne organizacije. Čeprav državne organizacije delujejo glede kriminalne politike večinoma na podlagi prava in prisilno, gre vendar tudi pri njih za vrsto dejavnosti, pri katerih se ne uporablja nasilje. Ta, predvsem preprečevalna plat njihovega delovanja pa je močno zanemarjena.

Kriminalna politika izhaja iz družbenopolitičnih razmer vsake družbe, ima razredno vsebino in v njej se kaže zanimanje politične oblasti za vprašanja družbi škodljivih pojavov, vsaj tistih, ki so sankcionirani v pravu. Ker predvsem pravosodje in policija (pa tudi nekateri drugi organi družbenega nadzorstva, pri nas npr. inšpekcije, služba družbenega knjigovodstva) uresničuje kriminalno politiko — ne samo določene družbene ureditve, marveč tudi določenega »trenutka« te ureditve — so organi nadzorstva deležni največ kritike, če je v družbi kaj narobe ali če nastaja preveliko neujemanje med razglašenimi vrednotami (te so lahko šele program za prihodnost) in resničnostjo.

Politična kritika je za naše organe državnega nadzorstva še pred kratkim ugotavljala: liberalistično pojmovanje in oportunistično vedenje, omahovanje, formalizem in nezadostno upoštevanje potrebe po učinkovitejšem varstvu delavskega razreda, prevesje regionalnih in partikularističnih interesov v škodo splošnih družbenih interesov, nezadostno učinkovitost odkrivanja in preganjanja storilcev, objektivne težave in subjektivne slabosti, nezadostno usposobljenost, dolgotrajnost postopkov, neupravičeno mile kazni, številne pogoje obsodbe, neupravičene omilitve v zakonu določenih kazenskih ukrepov itd. Zaradi teh in podobnih ugotovitev so jim očitali, da so tudi sami omogočali škodljive pojave.¹ Hkrati pa tudi v družbi ni bilo zadostne zavesti o odgovornosti za varstvo družbenega premoženja, ureditev varstva in nadzorstva je bila nepopolna, v delovnih organizacijah so bile resne pomanjkljivosti organizacijske in regulativne narave, notranje nadzorstvo je bilo nerazvito in ni bilo učinkovitega strokovnega vpogleda v promet in uporabo blaga in denarja, objekti in premoženje so bili nezadostno in nepopolno fizično in tehnično zavarovani, na odgovorna de-

¹ Ugotovitve so povzete iz »Slepov o ukrepih za doslednejše uresničevanje zakonitosti«.

lovna mesta pa so prihajali moralno neprimerni ljudje.²

Skratka, kriminalna politika, ki naj bi jo uveljavljali (državni) nadzorni organi v socialistični in samoupravnji družbi, po ocenah, ni sledila družbenim tokovom. Za nastajanje družbi škodljivih pojavov in za druge posledice niso bili odgovorni samo organi družbenega nadzorstva, ta odgovornost zadene tudi druge zavestne organizirane sile v družbi. Vendar je bila predvsem uradna »kriminalna politika« ovrednotena kot neustrezna v danih družbenih razmerah. V konfliktno družbeno stanje so zato posegle politične akcije, ki naj bi prinesle zaželene spremembe.

2. Organizirana politična akcija zoper neustrezno kriminalno politiko

Ker je bila kriminalna politika s svojimi, v državi najbolje organiziranimi nosilci pri opravljanju svoje vloge neučinkovita, s čimer je »ogrozila delovanje politične ureditve in družbenih razmerja, ker je podlegala vplivom drobljnostniške stihije in ker je pokazala slabosti v razmerju do političnih nasprotnikov in protisocialističnih sil«,³ je prišlo do organizirane politične akcije in energičnega posega v kriminalno politiko. Ta se kaže v dokumentih Zveze komunistov in govorih njenih zastopnikov od oktobra lani pa do danes ter še posebno v živahnih normativnih dejavnostih (zlasti skupščin), kar se izraža v spremembah kazenskega zakonika in zakonika o kazenskem postopku, v posameznih določbah zakonov, ki urejajo delovanje organov za notranje zadeve, v resolucijah za uresničevanje družbene samozaščite (vstevši pripravljanje republiških zakonov o družbeni samozaščiti), v sklepih o ukrepih za doslednejše uresničevanje zakonitosti itd.

Med tem ko politična akcija navdihuje strokovno dejavnost v organih za uveljavljanje kriminalne politike, prihaja do večjega angažiranja, do ostrejše kazenske politike, do doslednejšega odkrivanja in manjše arbitarnosti. Ko se kažejo nove inkriminacije in širša pooblastila in se odgovornost za »varnost« razširja tudi na subjekte zunaj države organizirane prisile v različnih oblikah (samoupravni sodni organi, druž-

² Iz »Resolucije o temeljih za uresničevanje družbene samozaščite v sistemu samoupravljanja«.

³ Glej tudi: Trajković, str. 130.

bena samozaščita, ki naj jo uresničujejo pravne in fizične osebe itd.), se hkrati še posebej pričakuje, da se vsakdo v okviru svoje dejavnosti vede do »dobrine varnosti« dejavno in odgovorno, kar naj ima namen »organizirati učinkovito družbeno preprečevanje oz. zmanjšati pregon in prisilo...«⁴

3. Družbena samozaščita — nadomestilo ali dopolnilo

Tako so pri nas nekateri notranji in zunanj politični dogodki bistveno vplivali na proces močnejšega ustvarjanja in oblikovanja prizadetanj, ki so že nekaj desetletij večinoma predmet razmišljajev »gibanja za družbeno varstvo« (social defence, défense sociale). Čeprav so bile ideje o udeležbi državljanov v socialistični kriminalni politiki (ta naj bi se uresničevala z njihovo pomočjo in sodelovanjem) skoraj ves čas žive, zlasti pa z razvojem samoupravljanja, so se v zadnjem času kot še nikoli doslej uveljavile nove, bolj izdelane, smotrnejše ter organizacijsko že zasnovane misli in načela.

To gibanje se imenuje »družbena samozaščita« in se pojmuje kot funkcija samoupravne družbe. Njena naloga je »varovati ustavno ureditev, samoupravne pravice delovnih ljudi ter druge pravice in svoboščine človeka in občana, varovati družbeno premoženje, zagotavljati osebno in premožensko varnost delovnih ljudi in občanov ter svobodo družbenega razvoja«.⁵ Družbena samozaščita naj bi po dosedanjih praktičnih predstavah (teoretično še ni dovolj razčlenjena) obsegala »ukrepe, dejavnost in drugo delovanje občanov in delovnih ljudi, krajevnih skupnosti, organizacij združenega dela in drugih organizacij ter družbenopolitičnih skupnosti« ter skrbela tudi še za »družbeno disciplino in socialistično moralo ter druge splošno priznane vrednote«.⁶ Poleg nekaterih funkcij, ki so docela obrambne in politične narave (neodvisnost, ozemeljska neokrnjenost, obrambna sposobnost, utrjevanje oblasti delavskega razreda itd.), so poudarjena tudi tista področja varstva, ki so bila že doslej pojmovana kot središča zanimanja dosedanje

⁴ Banović, NIN, 25. 3. 1973.

⁵ Osnutek ustawe SR Slovenije — Temejna načela IV; osnutek ustawe SFRJ »Temeljna načela IV«.

⁶ Načrt zakona o društvenoj samozaštiti SR Srbije, 1 člen, Pravni život, 1973, št. 4, str. 65.

kriminalne politike. Družbena samozaščita naj bi se razvijala predvsem v dveh smereh:

— v normativni dejavnosti, zlasti organiziranih subjektov družbene samozaščite,

— v moralno-politični vzgoji, uresničevanju družbenih norm ter opravljanju dejavnosti neposredne in praktične družbene samozaščite.

Misel o tej družbeni samozaščiti je koncipirana tako, da bi se med ljudmi razvijala zavest (vstevši pravico in dolžnost), da v samoupravni socialistični družbi za varnost, varstvo in uresničevanje vrednot, obstoj družbe itd., niso odgovorne samo za to posebej ustanovljene državne ustanove, temveč tudi državljeni in njihove organizacije. Vsi skupaj in z medsebojno pomočjo naj oblikujejo in zagotavljajo »dobrino varnosti«, razvijajo solidarnost na tem področju, medsebojno sodelovanje in vplivanje, obveščanje itd., vstevši predloge za napredovanje ideje in prakse samozaščitne funkcije.

Tako postavljena in zasnovana ideja o »družbeni samozaščiti« pa je dokaj širša od tiste, ki jo poznamo iz koncepta »družbenega varstva« (défense sociale, social defence). Posebej poudarja preprečevalno vlogo pri vseh vrstah družbi škodljivih pojavov, kar je bilo doslej pri nas zanemarjeno, zapostavljeno in nasploh organizacijsko in funkcionalno slabo izdelano področje. Čeprav misel o »samovarovanju« nasploh ni nova in tudi ne tipična samo za določeno družbeno ureditev, je vendar treba povedati, da dobiva pri nas vsaj formalno precejšen poudarek in razširjeno vsebino ter nove zagovornike v družbenih strukturah, v katerih jih doslej ni bilo najti. Preprečevalna miselnost si je namreč doslej težko utirala pot ob splošni represivni naravnosti ne samo kazenskega pravosodja in drugih organov klasičnega državnega nadzorstva, marveč tudi javnosti nasploh.

Medtem ko se misli o družbeni samozaščiti vrednotijo s stališča primerjanja dosedanjih, predvsem strokovnih pogledov na preprečevanje družbi škodljivih pojavov, so nove (politične) predstave o »kriminalni politiki« dokaj širše.

4. Poudarjenost vrednot

Misli o družbeni samozaščiti poudarjajo zlasti vrednote, ki so immanentne družbenopolitični ureditvi in izražajo naravo socialistične družbe, ki pa so bile doslej manj usidrane v zavesti ljudi, ker so novejše in manj uresničevane. Hkrati pa ne zanemarjajo že znanih in starih vrednot (osebna in premoženska varnost posameznika,

varnost družbenega premoženja itd.). Z utrjevanjem vrednot, dvigom »socialistične zavesti in morale« naj bi dosegli zmanjšanje obsega odklonskosti na neprisilen, bolj sprejemljiv in human način. S tem pa se predvideva omejevanje represivne vloge državnih organov ob hkratnem in pospešenem delovanju ustanov samoupravno organiziranega nadzorstva.

V zvezi s tem pa se postavlja vprašanje »razkoraka med strukturo vrednot in strukturo dejavnosti⁷ ali odpravljanja dvojnosti med tistim, kar govorimo, in tistem, kar delamo, oziroma med razglašenimi vzori in dejanskostjo. Pojav tovrstne anomičnosti, družbene dezorganizacije (tudi dezorganizacije ustanov) so bili že doslej tako očitni, da so narekovali politično akcijo, s katero je prežeto formalno zasnovano družbeno nadzorstvo. Prav ogroženost družbenih vrednot in konfliktost vrednot z ravnanjem (zlasti v gospodarskem in poslovнем življenju), visoka strpnost do samovolje, asocialnega vedenja v nekaterih družbenih skupinah itd. pa so bili vzroki, ki so pripeljali do odločne kritike ne samo dosedanje kriminalne politike, marveč pravosodja in organov družbenega nadzorstva sploh.

5. Razrednost kriminalitete

Z nekaterimi vrednotami, predvsem s tistimi, ki so pomembne za obstoj družbenega reda, v katerem živimo, in ki naj pomenijo tudi vzorec ali zgled drugače oblikovane človekove osebnosti, pa sedanje misli o družbeni samozaščiti in zakonitosti nakazujejo še eno dognanje, to je razredno vrednotenje kriminalitete. Stališča, ki jih v zvezi s tem izražajo uradno objavljeni dokumenti ne samo družbenopolitičnih organizacij in njihovih zastopnikov, marveč zlasti skupščin, kažejo na občuten in posebej poudarjen premik v vrednotenju družbi škodljivih pojavov, ki doslej ni bil tako očiten, kot je prav v zadnjem času.

Pri tem se zlasti ugotavlja, da so »nezadostna dejavnost socialističnih naprednih sil, nezadostno razvito samoupravljanje, nasilno prilaščanje samoupravnih pravic, nezadostna budnost itd. pripeljali do takšne ogroženosti družbenega premoženja (grabež, poneverbe in druge oblike zlorab, podkopovanje in druge oblike korupcije, postavljanja lastnega interesa v poslovnih in drugih razmerjih pred družbenim,

⁷ Rus, str. 70.

odtekanje družbenega kapitala v tujino itd.) in do takšnih konfliktov s pravnimi normami in moralnimi načeli naše samoupravne družbe, da se že postavlja v ospredje vprašanje varnosti. Hkrati pa objektivno pomenijo sovražno dejavnost, ki meri na izpodkopavanje socialističnih družbeno gospodarskih razmerij, nasprotovanje interesom delavskega razreda, ogrožanje pravljenosti družbe za odvračanje takšnih pojavov in vedenja ter pomenijo nevarnost za resne gospodarske in politične reperkusije, ki utegnejo vplivati na varstvo ustavnega reda in splošno varnost v državi«.⁸ Tovrstni pojavi so še toliko bolj nevarni, če se njihovi nosilci povezujejo s tujino.

Ocena stanja »kriminalne in druge družbi škodljive dejavnosti« v državi se navezujejo bolj na škodljive pojave v gospodarskem in družbenem življenju in manj ali sploh ne na drugo socialno patologijo. Dokumenti in politične akcije načenjajo predvsem boj zoper tiste pojave, ki so v drugačnih družbenih ureditvah sicer manj opazni ali vsaj deležni manj pozornosti (čeprav v kriminoloških in socioološki znanosti niso zanemarjeni). Pri »človeku-hudodelcu« (pri tem gre predvsem za »kriminaliteto belega ovratnika«, ki je večinoma v tako imenovanem »temnem polju« in pomeni tudi toliko večji problem za družbeno nadzorstvo) je vredno opozoriti na to, da se nevarnost teh pojavov vrednoti glede na posledice (objektivno) in manj ali pa sploh ne glede na povzročiteljev namen (subjektivno). Verjetno ni namen tovrstnih družbenih prizadevanj vrednotiti škodo, storjeno v breme družbenega premoženja, kot politično diverzijo in prevratništvo. Zato je nesmotorno koristljubna dejanja (ki večinoma prevladujejo tudi pri gospodarski kriminaliteti), zaznamovati (vsaj zdi se tako) kot politična (vsaj ne večine izmed njih). Takšna ocena kriminalitete iz koristljubnosti bi bila preveč popreproščena in neustrezna za uresničevanje pravilne kriminalne politike, v političnih ozirih pa lahko pomeni iskati nevarnost tam, kjer je ni, in zanemariti pozornost vzrokom, kjer dejansko so. Boj zoper vse pojave, s katerimi naj se ukvarja »družbena samozaščita« kot funkcija samoupravne družbe, mora namreč temeljiti na spoznavanje vzrokov in ne samo na zdravljenju njihovih posledic.

Pretirano vnašanje subjektivnosti in iracionalnosti v boj s kriminalnostjo, ki je spričo

⁸ Ugotovitev »Resolucije« in »Skllepov« zvezne skupščine.

sodobnih znanstvenih spoznanj o njej tudi strokovna dejavnost (ki zavrača impulzivne in čustvene odzive), je lahko neustrezen dejavnik v mobilizaciji trazpoložljivih sil. Če nam' pešajo moči že pri varovanju tradicionalnih vrednot, ki so bolj usidrane v zavesti ljudi, je potrebna toliko večja previdnost pri tistih, ki jih želi vpljati družbeni red in ki se pogosto kažejo še kot program za pribodnost in lahko prav zato pridejo v nasprotje s sedanjostjo oziroma s posamezniki, ki jim ne uspeva dohitrevati ali razumevati časa, v katerem žive.

6. Normativna prizadevanja in optimizem

Če je »družbeno samozaščito« razumeti kot politiko zatiranja kriminalitete, ki vnaša tudi dodatne posebne poglede h »klasični« kriminalni politiki, je hkrati, ko so njene misli prešle v pozitivno pravo, šteti ta prizadevanja kot sredstvo politike in ideologije na določenem področju. Glede na izkušnje iz preteklosti, da pravnih norm marsikje niso upoštevali niti tisti, ki so jih ustvarjali (tako institucionalno kot posamično), prehajamo v stanje preobilja prava, to pa ob nezmožnosti organov, ki njegovo uresničevanje zagotavljajo, povzroča optimizem, da je vse lepo in prav, če je le izraženo v pravnih določbah. Organi družbenega nadzorstva prihajajo v stisko, ko ne zmorejo vsega, kar se jim nalaga in od njih pričakuje. Kršilci pa se opogumljajo ob priložnostih, ki nastajajo v razmiku med tistim, kar bi radi, in med tistim, kar zmoremo. Nezmožnost uresničevanja pravno urejenih zamisli je hkrati udarec politiki (na vsakem področju), ker se tako preveč oddaljuje od dejanskosti. To pa pomeni, da normativna urejenost vprašanj še zdaleč ne prinaša sadov ter da bodo tudi zato pri družbeni samozaščiti potrebna še različna prizadevanja in sredstva (tudi denarna), pretiran optimizem pa je neupravičen in škodljiv.

II. PROBLEMI (IN DILEME)

1. Preveč regulative

Z razvijanjem in napredovanjem misli ter gibanja o družbeni samozaščiti se skušajo normativno urejati tudi razna vprašanja, ki zadevajo razmeroma zanemarjeno področje v primerjavi s pregonom. Ker je verjetno — vsaj po dose-

danji predstavi — družbeno samozaščito razumeti predvsem (in najprej) kot preprečevanje družbi škodljivih pojavov, ki se opravlja s pomočjo in ob sodelovanju potencialnih žrtev (ne glede na to, ali so to občani, organizacije združenega dela in druge samoupravne organizacije in skupnosti, družbenopolitične in druge organizacije ter družbenopolitične skupnosti), tega to rišča glede normativne urejenosti ne gre enačiti z državno represivno dejavnostjo — ta je in mora biti dokaj institucionalizirana in natančno razmejena glede pravic in dolžnosti posameznih organov.

Preprečevanje družbi škodljivih pojavov naj bo predvsem prostovoljna, neprisilna, od spodaj navzgor organizirana in večnoma zunaj pravna dejavnost. Nikakor ne more temeljiti na zapovedi, kako naj se ljudje organizirajo in varujejo (morebiti še pod grožnjo s kaznijo — glej osnutek zakona o družbeni samozaščiti SR Srbije). V preprečevalni dejavnosti naj bi bilo čim manj regulative in več smotrno naravnane družbene akcije, temelječe na strokovnih spoznanjih in spodbujenosti nosilcev, ki se zavedajo, da se s svojimi prizadevanji bojujejo z motečimi pojavi, škodljivimi zanje in za skupnost.

Prav je, da so načela in morebiti še kako okvirno organizacijsko vprašanje pravno urejena, sicer pa je treba čim več ostalega prepustiti pobudam, domiselnosti, krajevnim razmieram, navdušencem in prizadevnim posameznikom, da ob podpori in s sodelovanjem poznavalcev stanje spreminja na boljše.

Preprečevanje posledic družbi škodljivih pojavov ter odstranjevanje in zmanjševanje slabih okoliščin (zlasti družbenogospodarskih, socialno-psiholoških itd.) ne sme biti subjektiven in čustven odziv politike, ki bi rada v stiski čim prej popravila zamujeno, marveč trezna in premišljena, zavestna in smotrno organizirana, na razčlenbi pojavov temelječa akcija organizirane javnosti. Ob morebitni poplavi normativnih aktov samozaščite na najrazličnejših ravneh pa se je batiti, da bi ostalo samo pri njih, zlasti še zato, ker se morajo najprej tudi uradni nosilci in strokovni organi države znebiti (samo) represivne miselnosti.

2. Zaostajanje (zmožnosti in pripravljenosti) za optimizmom

Ideja o družbeni samozaščiti je sama po sebi prisp vek politike pri zatiranju kriminalitete in drugih družbi škodljivih pojavov, s katerimi se

še posebej ukvarjajo nekatere znanosti, ki niso od včeraj (tako, kot nekateri menijo, da je samozaščita po svoji vsebini tipično jugoslovanska in zato nova samoupravna pobuda). Čeprav so ideje in prizadevanja za omejevanje kriminalitete s preprečevanjem stare že stoletja, pa je res, da smo pri nas dali temu enak poudarek kot represiji šele v zadnjih letih, toda še to večnoma normativno, se pravi formalno, ne pa že dejansko.

V zvezi s tem se je batiti predvsem naslednjega:

- da bi bila misel prepuščena pobudam in zmožnostim posameznih subjektov, ki bi z njo ravnali, kakor bi vedeli in znali;
- da razvoju »filozofije« družbene samozaščite ne bi sledili tisti državni organi, ki na tem področju delajo kot strokovna služba in zato po svoje tudi kot inštruktor, navdihovalec ter svetovalec s svojo družbeno-pedagoško vlogo.

Ti organi še naprej ostajajo predvsem represivne inštitucije države. To naj tudi bodo, toda poleg funkcionalnih in organizacijskih sprememb, prilagojenih široko zasnovani konceptiji družbene samozaščite, bi morali spremeniti zlasti svojo miselnost. Morali bi jo popraviti tako v svojih razmerjih do pojavov kot do njihovih storilcev in samozaščitnih subjektov. Ni znano, da bi bilo kaj dosti storjenega za to, razen poudarjanja moralno-političnih lastnosti nosilcev pooblaštil državne prisile. V zvezi s tem se torej oglaša upravičena zahteva, da se morajo organi odkrivanja, pregona in sojenja ter ustrezone strokovne službe v prihodnje organizacijsko, kadrovsko in materialno-tehnično tako pripraviti, da bodo lahko »zagotovljali usklajeno delo in dogovarjanje nosilcev družbene samozaščite«.⁹

3. Zatiranje kriminalitete in družbeni cilji

Zatiranje družbi škodljivih pojavov se doslej še nikoli ni takoj odločno identificiralo s splošnimi družbenimi cilji kot prav v zadnjem času. Nasilno prilaščanje, samovolja, izkorističanje in druga podobna izkriviljanja se vrednotijo kot nevarna za varstvo ustavnega reda, družbenogospodarsko in politično ureditev, samoupravljanje ter socialistični razvoj. Čeprav ocen nekaterih res nevarnih pojavov ne gre enačiti s politizacijo celotne kriminalitete in družbene re-

⁹ Glej: »Resolucija . . .«

akeije zoper njo, pa je v dokumentih zadnjega časa očitna močna povezanost in soodvisnost uresničevanja razvojne poti socialistične samoupravne družbe z zatiranjem kriminalitete in drugih družbi škodljivih pojavov. V zvezi s tem nastaja bojazen, da spet prehajamo iz ene skrajnosti, ko ni bilo dovolj storjenega, v drugo, ko bi radi storili vse na en mah, toda to impulzivno, iz strahu in ne dovolj premišljeno.

Res je, da je bolje več previdnosti kot pre malo, vendar ne gre prestopati razumnosti z radi čustvenega navdihovanja boja s kriminalom. Dosti več je vredna trezna presoja in visoka strokovnost v odzivanju, ta mora biti enako močno uporabljena zoper vsakogar, ki krši pravo družbe (le-to izraža ideologijo in veljavno politiko, ne spušča se v vprašanje kako in za koga) ne glede na to, v katere strukture družbe sodi, in ne glede na to, katerim družbenim plastem pripada (glej tudi: Sklepi o ukrepih za doslednejše uresničevanje zakonitosti).

Organom odkrivanja, pregona in sojenja gre samo tista diskrecija, ki jo dovoljuje pozitivno pravo, kajti v nasprotnem primeru se jim tako kot že nekajkrat doslej lahko očita neodvisnost in krajevna politizacija, ki kot pojava vedno nasprotuje doslednemu uresničevanju in zagotavljanju splošnih družbenih koristi, vsebovanih v veljavni pozitivni zakonodaji.

Zatiranju družbi škodljivih pojavov se daje torej pomemben poudarek, ki ne sme ostati samo pri večjem vlaganju v organe državnega nadzorstva in razširjanju njihovih (represivnih) pristojnosti in v boljšo stimulacijo, marveč tudi v razširjenje zunajpravnih in neprisilnih dejavnosti. Skratka, preprečevanje dejavnosti naj dejansko pomeni zmanjševanje državne prisile v samoupravni družbi. S tem pa družbena samozaščita postaja pomemben dejavnik v razvoju družbenih vrednot in morale.

4. Strategija

Ocena uspešnosti boja s kriminaliteto temelji na različnih sestavinah; te so različne tudi glede na to, za kateri organ ali organizacijo gre. Najraje se uporablja tista merila, ki se seštevajo ali sploh štejejo. To je navadno število odkritih kaznivih dejanj, število raziskanih dejanj, število obtoženih, obsojenih itd., kar je seveda daleč od tega, da bi lahko nevarnost in resničnost kriminalitete in vse, kar je v zvezi z njo, vrednotili iz realnih zornih kotov. Vse drugo, kar se sklepa

o tem, pa je bolj ali manj prepuščeno domiselnosti posameznikov (tudi organov), ki zaradi kake svoje »politike« pogosto prilagajajo pojasnjevanje svojim potrebam in namenom. Od tod tudi pojavi »prilagajanja« statistike, ki naj prispeva k »ugledu« kake službe ali njene enote.

Morda tudi sestava naše kriminalitete še ni takšna, da bi nas silila v drugačno obliko boja z njo, kot smo ga bili vajeni doslej, čeprav se spremembe glede tega prav z omenjenimi dokumenti zadnjega časa že nakazujejo. Toda ne glede na to kaže, kot da ne bi imeli prave strategije boja s kriminalom, čeprav »kriminalna politika« ni od včeraj. Za strategijo boja s kriminalom so potrebni zlasti:

— določena **politika** z jasnimi cilji, komu naj služi in kaj je treba doseči v sedanjosti in prihodnosti s pomočjo spoznanj preteklosti;

— **izkušenost**, ki naj ne bi bila samo sad praktične kazuistike, temveč oplojena tudi s spoznanji znanosti in pospolitvami, ki nikakor ne smejo biti čustvena reakcija, sprožena s krizo, stiskami in nasprotji;

— **spretnost**, ki jo mora človeštvo prenašati iz rodu v rod brez zemljepisnih omejitve, ker gre pri tem predvsem za vprašanje strokovnosti in manj za nazorsko prepričanje;

— **sredstva**, bodisi tehnična bodisi taktična in finančna, ki jih je mogoče in dopustno uporabljati v boju s kriminalom. Le-ta ne bi smela ostajati na ravni vsakdanjega odkrivanja, pregonja, sojenja ter resocializacije. Sem seveda sodijo tudi vsa pooblastila, ki jih daje družba raznim organom in organizacijam za boj s kriminalom;

— dobro premišljena, prilagojena, razgibana in prožna **organizacija**, ki dejavno, samostojno, upoštevaje tokove in gibanje družbe, posega povsod, kadar je za to upravičena;

— **vodstvo** (na različnih ravneh), ki je zmožno ob uporabi danih sil in sredstev z znanstvenimi spoznanji razvijati strokovni boj s pojavi na širokem prostoru.

Zdi se, da v vsakdanji praksi te sestavine strategije imamo, vendar morda res ne v idealnem okolju, toda vse se kaže med seboj nepovezano in neuskrajeno, ne dovolj premišljeno, marsikdaj prenagljeno ali nesorazmerno in ne dovolj dosledno, medtem ko se kdaj pa kdaj z že tako omejenimi sredstvi ne ravna dovolj gospodarno in k določenim ciljem naravnano. To vzbuja vtis, da položaj prerašča razpon

ložljive moči in sili »politiko« v poseganje, ki včasih najbrž niti ni najbolj premišljeno. Ko se čuti nemoč, pa naj bi se zatekali k sredstvom, katerih uspeh je dvomljiv in nestrokovien.

5. Programi

Dokumenti, v katerih so napotila, »strategija« in »politika« boja za »zakonitost« ali za »samozaščito«, vsebujejo v določenem obsegu (kot bi lahko imenovali) »program« s temeljnimi, predvsem političnimi izhodišči in nameni. To je pomembna spodbuda za ustvarjanje ustreznega ozračja v javnosti in za delo tistih organov in organizacij, ki skrbe za »ustavnost in zakonitost«, vendar se bojimo, da samo pravno urejena načela niso dovolj za »akcijo v širšem obsegu«. **Političnemu programu boja z nezakonitostjo in uresničevanja družbene samozaščite bi morali slediti programi organov in služb ob hkratnem pripravljanju krajevnih preprečevalnih načrtov.** Ti načrti, kot predvideva »resolucija o samozaščiti«, pa morajo predvsem upoštevati delovne ljudi in občane ter organizacije združenega dela in druge, torej nedržavne in neprisilne ustanove, kot pomembne nosilce boja s škodljivimi družbenimi pojavi.

Danes je o programih za preprečevanje kriminalitete in resocializacijo storilcev že dosti izkušnj, tako da nam ne bi bilo treba orati ledine glede uporabe socioloških, gospodarskih, psiholoških in drugih spoznanj. Res pa so pri tem lahko pri nas moteči; veliko preseljevanja prebivalstva z velikanskim številom ljudi na delu v tujini, gospodarska nestabilnost, omejenost krajevnih virov, splošna apatičnost, ne preveč ugodno ozračje glede človeške solidarnosti, premajhno zanimanje za sodelovanje z organi družbenega nadzorstva, nagnjenost strokovnega osebja k zaslужkarstvu in plačilu za vsako delo, ki ga opravi itd. Ob morebitnem razvijanju in napredovanju nadrobnejše izdelanih programov od tistih, ki so le načelno politični, bi morali poleg pozitivnih sestavin upoštevati tudi težave, tako da umanjkanje pričakovanih izidov ne bi povzročilo preveč malodusja in nebogljenosti. Prav tako bi morali spoznati, da samo krajevna prizadevanja ali pripravljenost le ene stroke in podobno ne morejo prinašati sadov, ker je mobilnost današnjega časa le prevelika in družbene silnice, ki omogočajo odklonskost, le preveč zpletene.

III. PERSPEKTIVE

1. Raziskovanje in vrednotenje

Boj z družbi škodljivimi pojavi ne more potekati le ob vsakdanji intuiciji prakse, zgolj s pomočjo lastnih izkušenj in krajevnih zmogljivosti. Zapletenost pojavov in njihovih nosilcev s svojimi etiopatogenetskimi okoliščinami, ki jih ustvarja sodobna družba (še posebej samo-upravna in socialistična), ne morejo družbenemu odzivu zoper njo (tudi samozaščiti) dovoliti nepremišljenih, intuitivnih in iracionalnih posegov. Pod pojmom splošne potrebnosti širšega vpeljevanja znanosti v družbeno odzivanje zoper kriminaliteto načenjajo tudi dokumenti o zakonitosti in samozaščiti v naši družbi dvoje pomembnih zadev:

— udeležbo in prizadevnost znanstvenih zavodov pri spoznavanju in dojemanju stanja in problematike ter

— dolžnost in potrebo različnih organov (pravosodja, uprave, dejavnikov družbene samozaščite), da bi uporabljali dosežke znanstvenih raziskovanj »pri doslednejšem uresničevanju zakonitosti in za večjo učinkovitost pri delu«.

S tem pa se seveda odpirajo zapletena vprašanja sodelovanja prakse in teorije, zmožnosti raziskovalcev razumeti »trenutek« in potrebe ter zmožnosti praktika (tudi politika) dojeti nujnost neodvisnosti v iskanju resnice (čeprav je neprijetna in večkrat nasprotujoča pričakovanju), težavnosti pri prenosu znanja, bodisi od drugod bodisi domačega k tistim, ki to znanje potrebujeta, nezaupljivosti do vsega, kar prihaja od drugod itd.

Posebno je vprašanje vlaganja v raziskovalno delo zlasti v sedanjem času, ki terja čedalje večjo udeležbo uporabnikov, ne samo zato, da nekaj denarno prispevajo k raziskovalnemu delu, mavec tudi zato, da bi »vloženo« koristno uporabili za napredok in učinkovitost. Težko pridobljene milijarde, namenjene za delovanje organov družbenega nadzorstva (ki še vedno pomeni predvsem državno prisilo), se ne kažejo ustrezeno pri vlaganju v znanstveno raziskovanje tistih vprašanj, ki so ključnega pomena za (učinkovito) delovanje tega nadzorstva.

Približna primerjava samo za delna področja odkrivanja, pregona, sojenja in rehabilitacije kaže osupljive kazalnike zanemarjenosti raziskovalnega dela; s tem se mora danes oplajati skoraj vsaka gospodarska organizacija, če naj zdrži konkurenčnost. Organi nadzorstva pa ne

čutijo dovolj potrebe po raziskovalnem delu, ker je za njihovo učinkovitost, pravilnost dela, sodočnost, zmožnost itd. premalo zanimanja in konkurenco in le od časa do časa, ob družbenih pretresih, doživljajo kritiko. V odgovornosti za vrednote pa dobivajo v takih iracionalnih položajih večja sredstva in pristojnosti, a so jim kdaj pozneje, ko je stiske konec, spet vzete.

Če omenjeni dokumenti dajejo večji poudarek znanosti, če obvezujejo k doslednejši uporabi znanosti v družbenem odzivanju (tudi samozaščite) zoper škodljive pojave, je to samo zaželeno. Znanstveniki in raziskovalci se bodo moralni močneje zavedati odgovornosti za ugotovitve in nasvete, tisti, ki odločajo, pa znanosti ne smejo štetni kot oporo le takrat, kadar so ogroženi, ko prihajajo družbene vrednote v nasprotje z družbeno prakso, kar tudi pomeni, da je s tako politiko nekaj narobe. Prav tako tudi ne smejo pričakovati, da jim bodo odločitve prihajale same v roke. Večja družbena potrebnost znanstvenoraziskovalnega dela in naravnost v posebne cilje zahtevata tudi morebitne spremembe, ali razširitev koncepta ustreznih raziskovalnih zavodov, s čimer sta povezani financiranje in deloma tudi kadrovska zasnova.

2. Napovedovanje (in načrtovanje)

Čeprav je prestopništvo »stihiski proces«,¹⁰ ga glede predvidevanja in načrtovanja zavestne družbene nasprotne akcije vendarle ni pustiti vnemar. Zato je nujno, da v sodobnem zatiranju hudodelništva in podobnih pojavov postaneta napovedovanje in načrtovanje (podobno kot v urbanizmu, demografiji, načrtovanju mest in predvidevanju prihodnosti sploh) bistveni sestavni tovrstne strategije. Predvidevanje družbenih pojavov je sicer zelo zapleteno in sestavljeni iz dosti spremenljivk (ki si jih pogosto ni mogoče niti predstavljati), pa je kljub temu mogoče iz znanega v preteklosti in sedanjosti vsaj približno načrtovati prihodnost. Takšno predvidevanje in načrtovanje razvoja kriminalne politike (ali družbene samozaščite) mora pri nas upoštevati gospodarsko-politično rast Slovenije v jugoslovanskem prostoru z vsemi stranskimi škodljivimi posledicami, upoštevaje družbeni in regionalni razvoj ter posebnosti krajevnih razmer.

Družbeno gospodarske premike je mogoče vsaj hipotetično povezovati s socialnopatološkimi po-

javi. Družbeni procesi, kot so urbanizacija, preseljevanje (zlasti delovne sile v tujino in nazaj), industrializacija, plastitev, družbeno razlikovanje itd., imajo nedvomno vpliv tudi na kazniva dejanja in prekrške, na učinkovitost služb družbenega nadzorstva, oblikovanje kulturne stopnje prebivalstva in zadoščanje njegovim potrebam ter željam in na veliko drugih torišč, ki kot spremenljivke v človekovi osebnosti ustvarjajo razloge za odklonskost in konfliktost.

Zato se tudi ob ustvarjanju in oblikovanju politike zatiranja družbi škodljivih pojavov (tudi ob družbeni samozaščiti) postavlja zahteva po predvidevanju sestave, pojavoslovja in silnic pojavov, zoper katere bo treba ukrepati. Napovedovanje in načrtovanje pojavoslovja in zatiranja škodljivstva najrazličnejših vrst se tudi v naših razmerah kaže kot del predvidevanja družbenega razvoja in ne nazadnje tudi kot sestavina obravnavanja kriminalitete.

3. Stroški in spremembe

Doslej se verjetno pri nas nihče ni kdove kako ukvarjal s stroški, ki nastajajo v boju s kriminalitetom, niti s škodo, ki jo povzroča neposrednim žrtvam in družbi, pa tudi ne z izdatki za vzdrževanje nemajhnega aparata za družbeno nadzorstvo in za rehabilitacijo ter resocializacijo obsojencev. Čeprav je marsikdaj težko določiti, kaj so in kaj niso več »izdatki za kriminal«, pa bi vendar morali začeti računati in razmišljati, ali nam ustrezni kazalniki dajejo podlago za spremembe in kakšne naj bodo ter koga in kaj naj zadevajo.

Našo dosedanjo kriminalno politiko (kot verjetno tudi marsikatero drugo »politiko«) nikoli ni posebno (ali pa največkrat sploh ne) zanimalo, kakšne praktične sadove prinašajo določena vlaganja v njihovo dejavnost pri odkrivanju, pregnu, sojenju, resocializaciji in post-penalne skrbi. Čeprav smo nebogata in razvijajoča se država, smo se v zatiranju družbi škodljivih pojavov navadno zgledovali po bogatejših družbah in v kriminalni politiki precej posnemali, kar se je zdelo pametno in uporabno za našo družbeno ureditev, ne da bi pri tem računali, ali ni mogoče z manjšimi izdatki ob drugačnem ukrepu doseči enak ali celo boljši uspeh.

Zaradi neraziskanosti teh vprašanj glede na »izdatke in koristi« ni mogoče trdit, da je to, kar dosegamo — zanič in predrago. Gotovo pa je, da ni najboljše in tudi ne najcenejše. Res da kriminalne politike ni mogoče dosledno meritи

¹⁰ Kudrjavcev: Pričinnost v kriminologiji, str. 152.

z dinarjem in s tovrstnim vložkom izračunati korist, toda večje zanimanje za gospodarsko pojmovanje pri obravnavanju kriminalitete bi nam spodbudilo tudi zanimanje za ukrepanje in miselnost, drugačno od tiste, ki je zlasti doslej večinoma prevevala prakso. To pa velja za vsako dejavnost, ki se kako vpleta v obravnavanje škodljivih družbenih pojavov in njihovih storilcev.

Razmišljanje o upoštevanju stroškov za uresničevanje določene politike zatiranja škodljivih pojavov se zato prav tako nakazuje kot pomembna sestavina strategije, poleg tega pa ni mogoče dopustiti, da bi se velikanska denarna sredstva porabljala za pomanjkljivo in nezadostno »varstvo«. Oboje nujno pelje v spremembe in napredek, s katerim nikoli ne bi smeli biti popolnoma zadovoljni.

4. Odgovornost (državnega) nadzorstva

Organi, ki opravljajo nadzorstvo nad vedenjem in ravnanjem ljudi po pooblastilu države, so odgovorni za učinkovito opravljanje svoje vloge. Le-ta vsebuje tudi skrb za uporabo tistega, kar je novo in primerno za dosego družbenih ciljev, ki naj jim služijo. Če zaradi ohranjevanja »statusa quo«, ker si ne prizadevajo za spremembe, zaradi »določene« politizacije, zaradi neprilagajanja družbenim tokovom, tonosti itd. niso dovetni za revolucionarnejša spoznanja (ki lahko pretresejo njihovo organizacijo in vplivajo na slog dela), so deležni kritike, kadar ne ustrezajo predstavam o tem, kakšno »varstvo« naj dajejo v določenem »trenutku«. Ker v naši družbi prav tako opravljajo razredno vlogo, se od njih pričakuje, da s to zahtevo ne bodo v nasprotju. V zvezi s tem bi morali slediti in svojo dejavnost prilagajati ne samo spremembam v družbi, mar več predvsem tudi v strokah, ki jih uporabljajo, in to samostojno, strokovno, s sprejemanjem tujega in z dviganjem svojega znanja. Ker pa naj strokovno vodijo tudi gibanje in morebiti še ideologijo o družbeni samozaščiti, se prednje postavljajo še nove naloge — kako ravnati z javnostjo, če gre za preprečevanje (in ne samo represije).

5. Mehанизmi (družbene samozaščite)

Če naj ideja o družbeni samozaščiti zaživi v vsakdanji praksi boja zoper družbi škodljive pojavne in če naj prinaša sadove, ki se od nje pričakujejo (morda celo preveč optimistično), se mora

opirati tudi na določene dejavnike, ki so zunaj sfere državnega zatiranja ter prisile in ki lahko na nepravni ter neprisilni način prispevajo k zmanjševanju pojavov. Ustrezna resolucija našteva glede tega izredno široke možnosti, npr.: »delovni ljudje in občani, organizacije združenega dela in druge samoupravne organizacije in skupnosti, družbenopolitične in druge organizacije ter družbenopolitične skupnosti in njihovi organi«.¹¹ Le-ti naj z »idejnopolitičnimi, socialnimi, vzgojnimi in izobraževalnimi, normativnimi, kontrolnimi in drugimi dejavnostmi«¹² vplivajo na »odstranjevanje vzrokov kriminalnih in družbeno negativnih pojavov in obnašanja ter njihove posledice.¹³ V zvezi s tem se zdi potrebno poudariti še nekatere funkcije.

a) Udeležba javnosti

Široko zasnovana preprečevalna dejavnost se mora opirati na javnost; le-to v tem pogledu sestavljajo vsi dejavniki, ki niso od države postavljeni organizmi. Čeprav se predvideva, naj bi bila družbena samozaščita najbolje organizirana in učinkovita pri že institucionaliziranih dejavnikih (glej resolucijo), pa je med posamezniki (delovni ljudje in občani) vendarle največ žrtev, pa tudi storilcev. Zato jim je treba dati več poudarka, ne samo glede dejavnosti socijalnovzgojne in izobraževalne narave, temveč prav tako glede združevanja za preprečevalne dejavnosti. Žrtev hudodelskih napadov se kažejo kot mogočna sila samozaščite.

Kar zadeva udeležbo javnosti (ne glede na to, kako je določena v ustreznih dokumentih), je treba misliti na:

- načrtno, prilagojeno, smotrno pripravljeno ter sprejemljivo pritegovanje splošne javnosti k preprečevalni dejavnosti;
- zmanjšanje nesorazmerja med miselnostjo splošne javnosti in uradno politiko, ki jo predstavljajo organi pregona;
- poročanje javnosti o vseh vprašanjih, ki zadevajo skupne interese glede »varnosti«;
- ustrezne socialnopedagoške dejavnosti, ki jih je lahko opravljati s sredstvi množičnih občil (propaganda), v posebnih publikacijah, s poročili, obvestili itd.;
- pritegovanje posameznih najbolj ogroženih skupin prebivalstva;

¹¹ »Resolucija...«, Uradni list SFRJ, 251-40/73.

¹² Prav tam.

¹³ Prav tam.

— raziskovanje učinkov tovrstnih vplivov, popravljanje zgrešenega in nenehno iznajdljivost glede novih prijemov.

b) Motiviranost

Doseči motiviranost javnosti (ali vseh tistih subjektov samozaščite, ki jih našteva resolucija — razen represivnih) je videti najbolj dvomljiva okoliščina in najbolj spremenljiva neznanka. Brez jasne motiviranosti javnosti za preprečevalno dejavnost (čeprav se enači z družbeno-političnimi nameni) ni pričakovati uspehov, ne glede na količino normativnih aktov (na najrazličnejših ravneh), organizacijsko izpeljavno, postavljene cilje (tudi politične itd.) in celo grožnje s kaznimi zaradi opustitve kake dejavnosti ali ukrepa. Motiviranost je tisto gibalo, ki tisoče posameznikov različnih družbenih plasti združuje za zadostitev kaki potrebi. In ker gre za to, je ta motiviranost lahko začasna in jo je težko vzdrževati s prisilnimi sredstvi, grožnjo in zgolj z organizacijskimi ukrepi. Vzdrževanje množične spodbude zahteva poznanje socialno-psiholoških sestavin v javnosti. Raziskovanja tega pa se nismo lotevali s te plati. Zato se zde omenjeni dokumenti o samozaščiti in zakonitosti še ne dovolj dognani in pregledani iz tistih zornih kotov, ki so nam že doslej omogočili marsikatero (tudi politično zastavljeni) akcijo, od katere je lahko odvisna prihodnost družbe (reforma, stabilizacija).

Pritegovanje ljudi zaradi »varovanja interesov svojih organizacij, sredstev družbenega premoženja, boja za zakonitost«¹⁴ itd. se kažejo kot preveč oddaljeni za posameznika in premalo spodbudni kot vrednota (vsaj za zdaj še), kar smo videli že doslej pri tistih, ki so sicer člani naprednih političnih organizacij, pa so postali nosilci hudih škodljivih pojavov. Čeprav je morda res, da se vrednote selijo v ustanove«¹⁵ pa vseeno ni mogoče zanemariti posameznika; ta ustvarja vrsto dejanj, ki se jih ne da vedno napovedovati. Ker je bila doslej strpnost za kršitev zakonitosti izredno velika, bo treba še marsikaj storiti, da ne bo tako »velikih razlik med normami in dejanskostjo«¹⁶ in čeprav smo Slovenci menda podredljivi družbenim ustanovam, pa podredljivost še nikakor ni zanesljivo niti ni

stalno gibalo za široko in učinkovito sodeležbo v tovrstnem javnem življenju.

Zato se motiviranost kaže kot neznanka, s katero je treba računati tudi v konceptu družbene samozaščite. Zasluži vso pozornost tudi glede raziskovanja.

c) Organiziranost

Zamišljena organizacija družbene samozaščite ni slaba, ker upošteva že nekatere doslej preizkušena izhodišča samoupravljanja na nižjih ravneh. Čeprav se funkcionalno kaže kot republiška pristojnost, pa je še najmanj organizirana na ravni republike. Če naj bo preprečevanje in zatiranje družbe škodljivih pojavov funkcija samoupravljanja, mora ta dejavnost teči po kolikor toliko enotnih zasnovah, ne glede na to, da so krajevne spodbude in domiselnost še kako zaželene in nujne.

»Samozaščita je zapleten in stalen proces«,¹⁷ ki zahteva organiziranost tudi v vodstvu tega gibanja, podobno kot gibanje za splošni ljudski odpor (iz katerega je misel o družbeni samozaščiti v naši politični praksi sploh izšla), drugače ne moremo pričakovati posebnega napredka. Strokovnim službam ni mogoče prepričati vsega, zlasti pa ne razvijanja ideologije in tudi nekaterih posameznih zamisli ne. Tako se npr. nakazuje, da naj bi bile določene samozaščitne dejavnosti take, ki dajo misliti, da naj bi samozaščitni subjekti (tudi posamezniki) izpolnjevali opravila, ki so že represivne narave (naznanjanje, prijemanje storilcev, sporočanje podatkov — glej oshutek Zakona o družbeni samozaščiti SR Srbije). Tako zasnovana samozraščita najbrž ne bo povsod privlačna za javnost. Iz njé vejejo vsakdanji prakticizem, funkcionalistični duh in prizadevanje popravljati nezmožnost nekaterih dejavnosti upravnih služb.

Že samo to so razlogi (poleg drugih), da se ideologija in koncipiranje samozaščitne funkcije družbe prenese iz strokovnih državnih služb v samoupravno sfero skupščinskih ali drugih podobnih teles v republiki. Le-ta naj bi se dejavno ukvarjala s »politiko« zatiranja in preprečevanja pojavov in tudi s te strani prispevala k večji učinkovitosti dela strokovnih organov in služb varstva, ne pa narobe, da se strokovne službe kažejo kot nosilci misli o samozaščiti kot funkciji samoupravljanja. Če si nekateri morda samozaščito predstavljajo kot izhod v sili, zaradi

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ Rus, str. 10.

¹⁶ Rus, str. 44.

¹⁷ Banović, NIN, 25. 3. 1973.

nezmožnosti popolnega obvladanja in pokrivanja terena (zaradi tega so že doživelji kritiko), potem to ni tisto varstvo, ki bi si ga želeli. S takšnimi zastranitvami v mišljenju kako organizirati »samozaščito« pa je treba računati, če bi bila samozaščita preveč v rokah strokovnih služb.

d) Notranje nadzorstvo (in samonadzorstvo)

Pomembno samozaščitno vlogo v delovnih organizacijah naj bi opravljala notranje, zlasti pa delavsko nadzorstvo, ki naj bi sodelovalo tudi z inšpekcijskimi in drugimi nadzornimi (državnimi) organi. Po zamislih naj bi bil delavski razred življenjsko zainteresiran za varstvo družbenega premoženja, ki pomeni temelj njegovega obstoja.¹⁸ Tudi politična dejavnost se razvija v smeri osveščanja delavcev za njihovo odgovornost pri osebnem in skupnem nadzorstvu ter varovanju zakonitosti. Zlasti se poudarja potreba po obveščenosti in pregledu nad poslovanjem. Zdi se, da se preprečevalna vloga tovrstne javnosti nikoli doslej ni tako poudarjala in se od nje toliko pričakovalo kot doslej. Ta pričakovanja so morda optimistična, toda ne nemogoča. Verjetno je spodbujenost v delovnih organizacijah za nadzorstvo in zakonitost precej močnejša kot drugje in je že zato pričakovati izboljšanje stanja, čeprav tudi tovrstno nadzorstvo ne bo moglo posegati v vse možnosti kršenja zakonitosti in nastajanja kriminalitete.

Delavsko nadzorstvo v delovnih organizacijah lahko postane pomemben dejavnik v samozaščitni vlogi družbe. Zato bi mu morali posvečati pozornost po organizacijski, socialno-pedagoški in moralni plati. Praktično in po svojih etičnih zasnovah (toda brez ovaduštva) lahko močno prispeva k oblikovanju samonadzorstva tako glede vedenja kot tudi glede ravnanja s premoženjem (zlasti družbenim).

e) Skrb tudi za spreminjanje ljudi, ne le za varstvo reči

V listinah, s katerimi se poudarja potreba po širši skrbi glede družbi škodljivih pojavov, se poudarja predvsem skrb za varnost dobrin in manj bojazen za oblikovanje vrednot, četudi to ni zanemarjeno. Zdi se, da bo samozaščita bolj prodorna in uspešna pri fizičnem onemogočanju pojavov, naj bi šlo za vprašanja državne ali

javne varnosti. Res da je preprečevanje v tem smislu dostopnejše, lažje, manj zapleteno in težavno, toda hkrati tudi bolj elementarno (če ne celo primitivno) in prozorno. Vendar ga ne bi smeli razumeti kot množično sumničenje in nezaupanje, v katerih ni mogoče pričakovati oblikovanja etike in morale »socialističnega in samoupravnega človeka«.

Zato mora postati skrb za spreminjanje ljudi za drugačno in boljše spoznavanje ter razumevanje »varnosti« poglavitna naloga družbene samozaščite, enakovredna in celo bolj negovana kakor fizično onemogočanje položajev, v katerih lahko prihaja do odklonskosti. Medtem ko so dokaj izdelani organizacijski in funkcionalni zorni koti kot samozaščite, pa je manj jasno, kako in s čim pritegovati javnost za namene družbene samozaščite, kako dvigati zavest ljudi za uresničevanje družbenih vrednot itd. Vse kaže, da bo treba socialno-psihološko plat samozaščite bolj poudarjati, medtem ko je njena družbeno-politična plat že jasnejša.

6. Varnostna kultura — duhovna kultura

Negovanje in oblikovanje »filozofije o varnosti« nedvomno sodi v področje družbene zavesti. Kaže se kot sestavina skrbi, ki je imenantna samoupravni družbi in se kot »reč za sebe spreminja v reč za nas«.¹⁹ Hkrati postaja tudi zadeva kulture, predvsem duhovne kulture. V njej gre ne samo za razmerja ljudi do dobrin, ki jih uporablja (da si jih ne prilaščajo na nezakonit in škodljiv način), temveč predvsem za razmerja ljudi med seboj pri ravnjanju z dobrinami, s katerimi se preživljajo. Zato je varnostna kultura del duhovne kulture, ki jo mora socialistična samoupravna družba gojiti in razvijati praktično in teoretično s pomočjo (tudi politične) akcije in sredstev, ki so ji na voljo (toda čedalje manj prisilno in čedalje bolj socialnopedagoško in vzgojnomoralno).

7. Represija

Medtem ko se (»klasična«) kriminalna politika pri prizadevanju zaupoštevanje vrednot opira predvsem na represijo, je družbena samozaščita (vanjo so še vedno uvrščeni organi državne prisile) ubrala drugo pot. Uporablja predvsem samozaščitne, to je preprečevalne ukrepe, čeprav

¹⁸ Zečević, str. 7.

¹⁹ Ratinov, str. 293.

se deloma opira tudi na pozitivno pravo in celo na kazni. Ko se razvijata ideologija in gibanje (ob politični podpori) o nujnosti, da se poveča pomen preprečevalne dejavnosti, predvsem zunaj državnih organizacij, pa ostaja represija predvsem domena nekaterih upravnih in sodnih organov (v nekaterih socialističnih državah tudi to ni tako, npr. pri tovariških sodiščih, konfliktih komisijah itd., ki imajo kaznovalno moč in uporabljajo prisilo).

Pri naših represivnih organih, kot kaže, naj bi se pogoji za učinkovito nadzorstvo še bolj zaostrili in precizirali. Postali naj bi bolj uspešni zlasti pri odkrivanju in pregonu ob večji samostojnosti in odgovornosti, tehnični in kadrovski pripravljenosti ter strokovni izpopolnjenosti. Od represije se pričakuje več usklajenega dela, modernizacije in prava idejnopolitična naravnost.

Če naj bi bilo tako, je pričakovati večjo gibčnost in udarnost represivnih organov ob hkratni ofenzivi neprisilnih organizacij pri samozaščiti. Ker nekatere raziskave kažejo,²⁰ da je naša (slovenska) javnost naravnana povračilno, medtem ko je hkrati strpna do škodljivih pojavov in da »inštitucije pojmuje autoritativno-politično«,²¹ se je spet bati, da bo treba družbene vrednote še lep čas vzdrževati bolj s prisilnimi ukrepi in da bi imeli socialnopsihološki posegi manj učinkov, kar je nasprotje pričakovanega. Take in podobne delne ugotovitve kažejo na potrebnost raziskovanja pravilnih razmerij med prisilo in prostim sprejemanjem družbenih (zlasti novih) vrednot.

Represija se tako še naprej nakazuje kot dejavnik prisilnega upoštevanja vrednot; pri kateri »od zunaj in nasilno podrejamo ljudi družbenim normam«,²² ne gre pa je pojmovati kot edini način. Zato se samozaščita kaže kot sredstvo za spremicanje pojmovanja ljudi, da je bolje prostovoljno sprejemati splošne vrednote, kot da jih neubogljivim vcepljamo z nasiljem, in da je bolje preprečevati kot zdraviti.

Sklep

»Družbena samozaščita ni tipično jugoslovenska misel, čeprav so ji dali politični dogodki, ki so jo oblikovali, posebne razsežnosti. Zato je v primerjavi s tistim, kar navadno razumemo

²⁰ Rus, str. 66.

²¹ Prav tam, str. 68.

²² Bavcon, str. 226.

pod kriminalno politiko, poudarjena zlasti njena samozaščitna vloga glede politične odklonskosti, ki je lahko immanentna družbeni ureditvi, v kateri živimo.

Družbena samozaščita poudarja predvsem preprečevalne, socialnopedagoške in podobne dejavnosti (medsebojna pomoč in solidarnost) in jo je šteti predvsem kot podružbljeno preprečevanje, ki se ne ukvarja s vprašanji prisile, resocializacije in rehabilitacije. Zato se prav na teh področjih razločuje od že omenjene kriminalne politike. Z dosedanjem koncepcijo »kriminalne politike« se ujema zlasti glede sodelovanja javnosti pri oblikovanju in vzdrževanju družbenih vrednot, varstva družbe pred storilci kaznivih dejanj s pomočjo neprisilnih organizacij in v miselnosti, da je učinke represije mogoče deloma nadomestiti z drugimi dejavnostmi neprisilne narave.

To pomeni, da nista docela isti, da pa so njuni nameni skoraj isti, to je pripeljati človeštvo (družbo) do upoštevanja in spoštovanja »družbenih norm«, varovati družbo pred devianti in morebitne devante pred njihovo lastno nevarnostjo oziroma preprečevati škodljivstvo še preden so nastale njegove posledice. Glede tega ni bistvenega razločka med njima, morda je treba poudariti le politizacijo določenega dela že zdavnaj obstoječe kriminalne politike. To pa je tisto, kar je pri nas v družbeni samozaščiti morda »specifično, lastno našemu samoupravnemu sistemu, in se začenja postopoma tudi praktično uveljavljati«.²³

S tem pa se seveda zatiranje kriminalitete in varstvo družbe pred devianti lahko premakne od kriminalne politike kot racionalne in domnevno nesubjektivizirane vede, ki jo s svojimi spoznanji podpirajo, navdihujo in ženejo različne znanosti, k praktičnemu samozaščitnemu delovanju, predvsem spodbujenim od politike trenutka. Prav v tem je možnost (take kriminalne politike), da postane preveč odvisna (od politike trenutka) in zato iracionalna, subjektivizirana. Hkrati pa lahko postane kot dejavnost naperjena le proti določenim ekscesom in kratkotrajna družbena akcija, ki jo vzdržuje kaka posebna družbena nevarnost ali ogrožanje.

Da bi to utegnilo biti res, nam kažejo nekatera znamenja: trdi se, da je to varstvo novo, lastno in posebno; ne ve se (ali se ne prizna) za maršikaj, kar je človeštvo doslej glede tega spoznalo v boju zoper odklonskost; začenja se znova »iz-

²³ Orožen, str. 162

umljati« že zdavnaj izumljeno; pozablja se na že zdavnaj pridobljene izkušnje pri preprečevanju družbi škodljivih pojavov, ki se jih v naši družbi imeli sveti, pristojni za notranje zadeve, in nenačadnje, veliko vprašanj tovrstnega varstva gre mimo domačih znanstvenih dognanj (kar odseva tudi v teoretični neizdelanosti koncepta).

Na splošno pa je politična akcija za gibanje o družbeni samozaščiti dobrodošla spodbuda za resno razmišljanje o učinkovitosti družbenega nadzorstva v Jugoslaviji in o politiki zatiranja družbi škodljivih pojavov (če opustimo globlje razmišljanje o vrednotah naše socialistične in samoupravne družbe). Po vsebinski zasnovi in namenih je lahko v pomoč vsem doslej storjenim prizadevanjem za preprečevanje kriminalitete in drugih pojavov, ki niso prinesli posebnih uspehov. Če bo pridobila javnost za sodelovanje v boju s kriminalom in nezakonitostjo, bomo lahko zadovoljni, zlasti še, če bodo v akcijo za varstvo družbe prodirale znanstvena spoznanja, ki bodo strokovno uporabljena, in če posamezni praktični ukrepi tega gibanja ne bodo preveč sredstvo za manipuliranje, ne samo z vrednotami, temveč tudi z ljudmi (to pa se je kriminalni politiki pogosto očitalo tudi že doslej).

Rokopis končan 11. 8. 1973.

UPORABLJENA LITERATURA

1. Banović, Luka: Policija, samozaštita i mi, **NIN**, št. 1, 159 z dne 25. 3. 1973.
2. Baveon, Ljubo: Kriminološka spoznanja in perspektive našega kazenskega prava, **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, XX, 1969, št. 4, str. 219—229.
3. Davidović, Dragomir: Organi društvene kontrole u organizacijama udruženog rada, **Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo**, XI, 1973, št. 2, str. 261—263.
4. Kudrjavcev, V. N.: **Pričinost v kriminologiji**, Moskva, 1968, strani 174.
5. Kudrjavcev, V. N.: Meždunarodni kongress v Japoniji, **Sovetska justicija**, No. 21, november 1971, str. 29—30.
6. Kudriavtsev, Vladimir N.: Relationship between theory and practice in organizing action to combat criminality in the Union of Soviet Socialist Republics, **International Review of Criminal Policy**, No 29, 1971, UN, str. 3—10.
7. Kudrjawzew, W. N.: Kriminalitätstruktur und soziale Veränderungen, **Staat und Recht**, letnik 20, 1970, št. 8/9, str. 1362—1372.
8. Nacrt zakona o društvenoj samozaštiti, **Pravni život**, XXII, 1973, št. 4, str. 65—77.
9. Orožen, Marjan: Akcijska enotnost je vprašanje zavesti, zavestne akcije, **Varnost**, 1973, št. 6, str. 161—166.
10. Osnutek ustave Socialistične federativne republike Jugoslavije.
11. Osnutek ustave Socialistične republike Slovenije.
12. Pečar, Janez: **Preventivna delatnost organa unutrašnjih poslova**, Beograd, 1971, 271 strani.
13. Perenič, Anton: Funkcija prava v moderni družbi, **Zbornik znanstvenih razprav**, Ljubljana, XXXV, 1970, str. 235—259.
14. Perenič, Anton: Misli na temo: interpretacija prava in ideologija, **Pravnik**, 28, 1973, št. 1—3, str. 22—28.
15. Popović, Slavoljub, Radnička i stručna unutrašnja kontrola u organizacijama udruženog rada, **Pravni život**, XXII, 1973, št. 4, str. 11—18.
16. Ratinov, A. R.: Pravna svest i fenomen kulture, **Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo**, 11, 1973, št. 2, str. 293—296.
17. Resolucija o temeljih za uresničevanje družbene samozaščite v sistemu samoupravljanja, Uradni list SFRJ, 521-40/73.
18. Rus, Veljko: **Naše vrednote**, Založba Obzorja, Maribor, 1971, 72 strani.
19. Sklepi o ukrepih za doslednejše uresničevanje zakonitosti, Uradni list SFRJ, 460-37/33.
20. Trajković, Josif: Društvena uloga i značaj pravosudne funkcije, **Pravni život**, 21, 1972, št. 12, str. 130—133.
21. Zečević, Milan: Radnička kontrola i pitanja odgovornosti u uslovima samoupravljanja, **Pravni život**, 22, 1973, št. 4, str. 3—10.

UDC 343.8:35.076.12:301.173.7:343.85

Criminal Policy and Social Selfprotection

Pečar dr. Janez, Senior Scientific Research Fellow, Institute of Criminology, Ljubljana

Criminal policy in a given society is influenced also by social conditions, political action and by the ways of organizing the means against crime. All of these can be inspired by the policy of a given time-span, and by emphasizing special values that are to be protected in a certain society. In connection with this, crime is often evaluated even in an emotional way and a growing trust and optimism towards legal regulation of crime repression can be observed.

Hypertrophy of legal prescriptions, too large expectations as compared with possibilities, the planning of societal goals which can only be a programme for the future, inefficiency of the strategy against crime, all these, however, impede the wishes for a more efficient criminal policy.

Therefore, criminal policy should lean more on research work to become more effective, it should take into consideration forecasting, planning and cost/benefit analyses that are relevant for its realisation. The law enforcement agencies take great responsibility for this.

The »social self-protection« which is presently being introduced in Yugoslavia, has a special place within criminal policy. It should be carried out, above all, by public participation, which of course has to be motivated for this work and organized. Good results can also be obtained by workers' control and self-control that should both have special security value as a part of general culture.